

Corrie van Eijl, *Al te goed is buurmans gek. Het Nederlandse vreemdelingenbeleid 1840-1940* (Amsterdam: Aksant, 2005) 279 p. ISBN 9052601941

Corrie van Eijl, nu werkzaam in Leiden, beschrijft de eeuw vreemdelingenbeleid tussen de eerste Nederlandse Vreemdelingenwet uit 1849 en de Tweede Wereldoorlog. In die periode werd dat beleid bepaald door het besef dat Nederlanders in het buitenland wel eens zou kunnen geschieden wat de Nederlandse overheid buitenlanders aandeed. Vreemdelingen waren grotendeels afkomstig uit de buurlanden, waar ook grote aantallen Nederlanders werkten en verbleven. Nederland bevond zich in de lastige positie dat er meer Nederlanders in Duitsland en Groot-Brittannië verbleven dan Duitsers en Britten in Nederland. Het was dus oppassen om die grote mogelijkheden niet voor het hoofd te stoten. De consequenties van die wederkerigheid voor het Nederlandse beleid onderzoekt Van Eijl en ze presenteert dit aspect als het meest markante deel van haar onderzoek. Inderdaad wordt zo veel verklaarbaar uit het Nederlandse vreemdelingenbeleid, niet in de laatste plaats de restrictieve houding tegenover Duitse Joden in het interbellum. Die was iedereen liever kwijt dan rijk en er bestond hooguit het gevaar Duitsland te ergeren door al te grote ruimhartigheid, in ieder geval niet door een te strenge houding. Daarom werden de Joden die in de huidige terminologie 'echte vluchtelingen' zouden zijn, strenger behandeld dan economische migranten. Op economische migranten kon het wederkerigheidsprincipe immers wel van toepassing zijn, ze konden Nederland ook nut opleveren en bovendien konden ze als het zo uitkwam weer worden weggestuurd na te zijn binnengelaten (wat met de Joden toch wat lastig was).

Van Eijl laat zien dat het principe van wederkerigheid een vruchtbaar uitgangspunt is om de vreemdelingenpolitiek te onderzoeken. De verdiensten van het boek gaan echter verder dan de beklemtoning van de wederkerigheid. De kracht ervan is de keuze voor een analyse van de politieke aspecten van een veelal als sociale geschiedenis behandelde zaak. In dat opzicht is het boek niet per se nieuw, maar wel heel consequent. Vrijwel alle geraadpleegde archivalia zijn afkomstig van lokale en nationale overheden en Van Eijl laat zien hoe de logica van juridische en politieke ordeningssystemen leidde tot toenemende categorisering, beheersing en beperking van vreemdelingen.

Aanvankelijk vormde de Grondwet met een al in 1815 gastvrij geformuleerd artikel ('Allen die zich op het grondgebied van het Rijk bevinden, het zij ingezetenen of vreemdelingen, hebben gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goederen') het kader voor de ontwikkeling van de wetgeving. Thorbecke en de zijnen hechtten in 1848 aan de juridische consequenties van de Grondwet en een dergelijk artikel moest dus meer zijn dan een morele aanbeveling. Waar het oorspronkelijke artikel vandaan kwam, is volgens Van Eijl in nevelen gehuld. Het is jammer dat ze de voorgeschiedenis ervan niet nader heeft onderzocht, daar zouden wel meer bronnen voor te vinden zijn dan zij heeft gebruikt. Want het onbedoelde effect was een internationaal gezien vroege Vreemdelingenwet, die paradoxaal genoeg juist de gastvrijheid aan banden moest leggen voor vreemdelingen die niet in eigen onderhoud konden voorzien. Dit was vooral een juridische constructie met niet heel veel praktische consequenties zolang de betekenis van het nationaliteitsprincipe nog niet ver reikte.

Vanaf het einde van de negentiende eeuw nam de logica van de zich uitbreidende overheid het verhaal over. Vreemdelingen waren in de praktijk altijd al vooral *lastige* vreemdelingen, dat wil zeggen zij die zich niet zelf konden onderhouden en dus onder-

stand nodig hadden. In de negentiende eeuw was dat nog vooral een gemeentelijke verantwoordelijkheid en het nationaliteitsprincipe was niet van veel belang. Maar nu begon de nationale gemeenschap de gemeentelijke gemeenschap in toenemende mate te vervangen als de basis van onderstand en werden problemen met 'vreemdelingen' meer en meer op nationaal niveau behandeld. De verschuiving van stad naar staat verdient meer aandacht dan Van Eijl haar kan geven in het kader van dit boek: die vindt later plaats dan soms gedacht wordt en haar invalshoek maakt die goed zichtbaar.

De neiging om in de nieuwe situatie de nationale gemeenschap tegen de vreemdelingen te gaan beschermen noemt Van Eijl 'nationalisme' (p. 98). Daar is wat voor te zeggen, maar nationalisme is dan eerder de uitkomst dan het begin van dit proces: de uitsluiting van vreemdelingen had te maken met de logica van staatsvorming en met de neiging tot bescherming van posities en daarvoor werd dan het nationalisme als argument gebruikt, niet omgekeerd. Dat is bijvoorbeeld duidelijk in de houding van katholieke en sociaaldemocratische vakbonden die scherp reageerden op concurrentie door buitenlandse werknemers, maar niet op voorhand vanuit een nationalistisch principe opereerden. Van Eijl benadrukt vooral de afwijzende houding van de katholieken, maar citeert ondertussen weinig vleiende opmerkingen over buitenlanders uit *Het Volk* en de overeenkomsten tussen sociaaldemocraten en katholieken vallen meer op dan de verschillen. Beide groepen riepen de steun van de staat in om zich de in hun ogen oneerlijke concurrentie van het lijf te houden. De staat slaagde er ondertussen met wet- en regelgeving, statistiek, politie en controle steeds beter in te definiëren wie 'vreemdeling' was. Hoe vaak ook een retorisch beroep werd gedaan op zogenaamde Nederlandse tradities van gastvrijheid, de zich ontwikkelende natiestaat én verzorgingsstaat trok zich er weinig van aan. Anderzijds realiseerde Hendrik Colijn zich al in 1922 dat 'nagenoeg overal voor de vreemdelingen, die aan een doorlaatpost zijn teruggewezen de gelegenheid bestaat om de grens te overschrijden' (p. 119). Vreemdelingen werden dus maar ten dele werkelijk buiten gehouden, maar wel in toenemende mate anders behandeld dan ingezetenen.

Corrie van Eijl heeft een interessant boek geschreven dat vanuit het wederkerigheidsprincipe nieuw licht weet te werpen op de politieke geschiedenis van migratie. In die richting bieden de losse eindjes van haar boek ook aanknopingspunten voor vervolgonderzoek dat niet alleen voor migratiehistorici maar ook voor politiek historici van veel belang is.

Henk te Velde
Universiteit Leiden

L.J. Dorsman en P.J. Knegtman, *Onderzoek in opdracht. De publieke functie van de universitaire wetenschap in Nederland sedert 1876* (Hilversum: Verloren, 2007) 163 p. ISBN 9789087040147

Met enige regelmaat steekt de discussie over de taak van de universiteit de kop op. Eén van de netelige kwesties is de toename van het contractonderzoek. Tegenover de autonomie van de onderzoeker die, zo lijkt het, om niet de middelen krijgt om dat onderzoek te doen dat zij het meest interessant vindt, wordt dan de onderzoeker geplaatst die aan de leiband loopt van een opdrachtgever die vooral geïnteresseerd is in wat hij met de resultaten kan doen. Met als uitwassen die situaties waarin de resul-